

घटक

- ८.१ चुकांचे अर्थ आणि त्यांचे परिणाम
- ८.२ चुकांचे प्रकार
- ८.३ चुका शोधून त्या दुरुस्त करणे
- ८.४ निलंबित खाते तयार करणे.

क्षमता विधाने :

- विद्यार्थ्यांना चुकांच्या दुरुस्तीचा अर्थ आणि परिणामांचे आकलन होते.
- विद्यार्थ्यांना चुकांचे प्रकार व त्यांची उदाहरणे समजतात.
- विद्यार्थी चुकांचा शोध व दुरुस्ती करतो.
- विद्यार्थी निलंबित खात्याचा अर्थ आणि फायदे समजतो.
- विद्यार्थी निलंबित खाते तयार करू शकतो.

८.१ प्रस्तावना आणि अर्थ :

मागील प्रकरणात आपण हे शिकलो की, तेरीज हे लेखापुस्तकामध्ये नोंदविलेल्या व्यवहारांची अंकगणितीय अचूकता तपासण्यासाठी तयार केली जाते. तेरीज पत्रक जुळल्यास करण्यात आलेल्या नोंदी, खतावणी आणि काढलेली शिल्लक बरोबर आहे असे मानण्यास हरकत नाही. परंतु तेरीजपत्रक अंशतः जुळत नसेल तर जमा खर्चाच्या नोंदी लिहिण्यात चुका झाल्या आहेत हे निश्चित असते.

चुका
नावे आणि जमा बाजू जुळत नसेल? का?

नावे (₹)	जमा (₹)
१,२००	५००
	१,५००

लेखापुस्तकात / खाते वहीत जेव्हा एकही चूक नसते तेव्हा अचूकतेची खात्री वाटते. अचूकतेची खात्री करण्यासाठी खाते पुस्तिकातील चुका ओळखणे आणि त्यांची दुरुस्ती करणे गरजेचे असते. अनेक व्यवसायिक सामान्य लेखांकन प्रणालीतून संगणकीय प्रणालीमध्ये व्यवहार नोंदवितात यामुळे लेखांकनाच्या नोंदीमध्ये होणाऱ्या चुका टाळता येतात. म्हणून लेखांकनात आढळणाऱ्या चुका शोधून व त्यांची दुरुस्ती करून व्यवसायाला होणारा अचूक नफा किंवा तोटा आणि व्यवसायाची आर्थिक स्थिती जाणून घेता येते.

चुकांची कारणे

लेखांकनाच्या ज्ञानाचा अभाव

चुकीची माहिती संकलन

चुकीची नोंद

अंकगणितीय गणना चुकीची

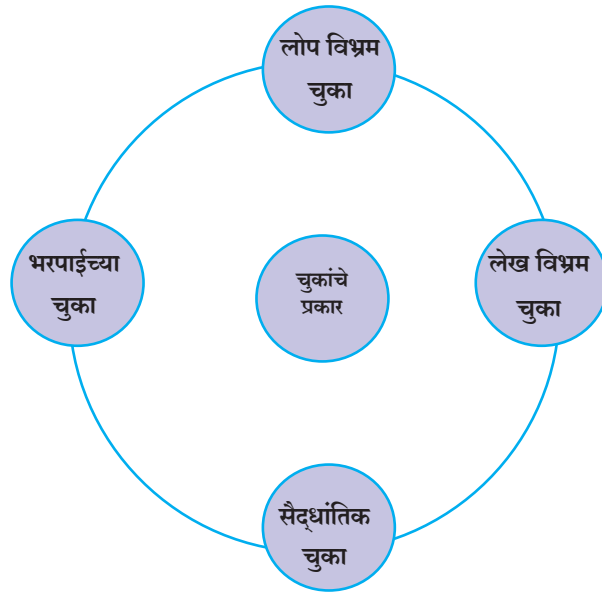
दुरुस्तीची गरज / आवश्यकता :

१. लेखांकनाच्या अचूक नोंदी करण्यासाठी
२. नफा / तोटा खात्यात अचूक रकमा लिहून अचूक / सत्य नफा तोटा खाते तयार करण्यासाठी
३. व्यवसायाची सत्य / अचूक आर्थिक स्थिती जाणून घेण्यासाठी व बिनचूक ताळेबंद करण्यासाठी

चुकांचे प्रकार / वर्गीकरण :

ज्या वेळी खाते पुस्तकात / लेखा पुस्तकात आर्थिक व्यवहार नोंदविताना काही चुका होत असतात आणि त्या चुका काही काळांनंतर दुरुस्त केल्या जातात. झालेल्या चुका आणि त्यांचे स्वरूप आणि वर्गीकरण खालील चार प्रकारे केले जाऊ शकते.

चुकांचे प्रकार

- १) **विसरचुका (लोप विभ्रम चुका):** खाते पुस्तकात व्यवहार नोंदविताना अशा प्रकारच्या चुका अंशतः किंवा पूर्णपणे वगळण्यात येतात. उदा. उधार खरेदी रद्द झाल्यास या चुकीचा परिणाम म्हणजे धनकोचे खाते जमा किंवा खरेदी खाते नावे असा दिसून येईल. सर्व प्रकारच्या चुका तेरीजपत्रकात परिणाम करत नाही आणि अशा चुका शोधून काढणे हे तेरीजला शक्य नाही.

अशा चुकांचे प्रकार पडतात :

- १) पूर्ण विसर चुकांचा तेरीज पत्रकावर परिणाम दिसून येत नाही.
- २) अपूर्ण अंशतः विसर चुकांचा तेरीज पत्रकावर परिणाम दिसून येतो.

चुकांचे प्रकार आणि अर्थ	चुकांचे उपप्रकार उदाहरणासहित
१) विसरचुका (लोप विभ्रमचुका) खाते पुस्तकात/लेखापुस्तकात पूर्णतः किंवा अंशतः अशा प्रकारच्या चुका होतात.	अ) पूर्णतः विसरचुका : आदित्यला उधारीवर माल विकला परंतु त्याची नोंद विक्री पुस्तकात केलेली नाही.
	ब) अंशतः विसर चुका : आदित्यला विक्री केलेल्या मालाची नोंद विक्री खात्यात जमा बाजूला केली परंतु आदित्यच्या खात्यात स्थानांतरित केली नाही. म्हणजे विक्री खाते जमा केले परंतु आदित्यचे खाते नावे केले नसेल. तर ह्या चुकाचे परिणाम तेरीज पत्रकात दिसतील.

- २) **लेख विभ्रम चुका:** अशा प्रकारच्या चुका खात्यात नोंदी करतांना चुकीची नोंद, चुकीच्या बेरजा किंवा शिल्लक काढतांना किंवा रकमा लिहितांना सहाय्यक लेखा पुस्तकात किंवा व्यवहारांची मूळ नोंद करतांना होतात. अशा प्रकारच्या चुका तेरीज पत्रकावर परिणाम करतात.

लेख विभ्रम चुकांचे वर्गीकरण खालील प्रमाणे करता येतील :

- १) नोंदवितांना होणाऱ्या चुका.
- २) बेरजा करतांना होणाऱ्या चुका.
- ३) स्थानांतरित करतांना होणाऱ्या चुका.
- ४) खतावणी करतांना होणाऱ्या चुका

चुकांचे प्रकार आणि अर्थ	चुकांचे उपप्रकार उदाहरणासहित
३) लेख विभ्रम चुका : अशा चुका खात्यात नोंदी करतांना, चुकीची नोंद, चुकीच्या बेरजा, शिल्लक काढतांना किंवा रक्कम लिहितांना सहाय्यक पुस्तकात खतावणी करतांना किंवा स्थानांतरित करतांना दिसून येतात.	अ) मुळ नोदी पुस्तकात करतांना होणाऱ्या चुका चैतन्यकडून ₹ ८५०/- चा माल खरेदी केला. परंतु खरेदी पुस्तकात नोंद करतांना ₹ ५८०/- ची नोंद करण्यात आली. (अशा चुकांचा तेरीज पत्रकावर कोणताच परिणाम होत नाही कारण खरेदी खाते आणि चैतन्यचे खाते एकाच / समान रकमेने नोंदविलेले आहे.) ब) सहाय्यक पुस्तकाची चुकीची बेरीज : उदा. खरेदी पुस्तकाची बेरीज ₹ ५०० /- ने कमी दिसून येते. खरेदी खात्यात नावे बाजूला ₹ ५००/- ने घट करून तेरीज पत्रकाच्या नावे बाजूने सुद्धा ₹ ५००/- कमी दिसतील.

	<p>क) खाते पुस्तकाची संतुलन करतांना बेरजेत होणाऱ्या चुका :</p> <p>उदा. धनकोचे खाते ₹ ७००/- ने कमी दिसते म्हणून तेरीज पत्रकात जमा बाजू ₹ ७००/- कमी दिसेल.</p> <p>ड) खतावणी करतांना होणाऱ्या चुका :</p> <p>(१) खतावणी योग्य खात्याच्या चुकीच्या बाजूला रोहनला ₹ ९०० चा माल विकला. खात्यात नावे बाजूला करण्याऐवजी जमा बाजूला करण्यात आली.</p> <p>(२) चुकीच्या रकमेने खतावणी</p> <p>(३) एकाच खात्यात दोन वेळेस खतावणी</p> <p>(४) नोंदीची खतावणी करतांना चुकीच्या खात्याला पण योग्य बाजूला खतावणी केल्यास त्याचा परिणाम तेरीजपत्रकावर होत नाही.</p> <p>ई) चुका पुढे नेणे :</p> <p>खरेदी पुस्तकाची बेरीज ₹ १,५००/- होते खरेदी पुस्तकातील ₹ १,२५०/- ची शिल्लक ₹ २५०/- कमी करून तेरीजपत्रकात नावे बाजूला दाखविली. आणि ती सुद्धा तेरीजमधून वजा केली.</p>
--	---

३) सैद्धांतिक चुका :

व्यवहाराच्या नोंदी करतांना लेखांकीय तत्वांचे उल्लंघन झाल्यास ज्या चुका होतात त्यांना सैद्धांतिक चुका असे म्हणतात. किंवा लेखांकनाच्या तत्त्वानुसार व्यवहाराची नोंद केली जात नाही. अशा चुकांना सैद्धांतिक चुका म्हणतात. खर्च किंवा उत्पनाचे भांडवली स्वरूप आणि महसुली स्वरूपाचे वर्गीकरण करतांना चुकीचे वर्गीकरण झाले असल्यास, उत्पन्न, संपत्ती आणि देयतामध्ये रक्कम योग्य बाजूला लिहिली असेल आणि चुकीच्या खात्यात खतावणी केल्यास अशा चुकांचा तेरीजपत्रकावर कोणताही परिणाम होत नाही.

चुकांचे प्रकार आणि अर्थ	उपप्रकार उदाहरणासहित
<p>३) सैद्धांतिक चुका :</p> <p>(ज्या चुका लेखांकीय तत्वांचा / नियमांचा उल्लंघन होण्यास कारणीभूत ठरतात.</p>	<p>अ) भांडवल स्वरूपाच्या खर्चांना महसुली खर्च समजल्यास</p> <p>उदा. नवीन यंत्र स्थापनेकरिता दिलेली मजुरी यंत्रखात्यात नावे करण्याऐवजी मजुरी खाते नावे केली.</p> <p>ब) महसुली स्वरूपाचे खर्चांना भांडवली स्वरूपाचे खर्च समजल्यास</p> <p>उदा. जुन्या यंत्राची दुरुस्तीसाठी दिलेली ₹ ५०० /- ची नोंद दुरुस्ती खर्च खात्यात नावे करण्याऐवजी यंत्र खात्यात नावे केली.</p>

- ४) **भरपाईच्या चुका :** भरपाईच्या चुका म्हणजे अशी चूक की जी एका बाजूची चूक किंवा चुकांची भरपाई दुसऱ्या बाजूवरील चूक किंवा चुका भरून काढतात. एक किंवा अनेक रकमेची चूक विरुद्ध बाजूला भरून काढते अशी चूक म्हणजे भरपाईची चूक होय. या चूकीचा परिणाम तेरीज पत्रकाच्या जुळवणीवर होत नाही.

अर्थासहित चुकाचे प्रकार	उदाहरणासहित उपप्रकार
४) भरपाईच्या चुका : दोन किंवा दोन पेक्षा जास्त चुका आढळतात अशा चुकांचा शुध्द परिणाम खात्याच्या नावे आणि जमा बाजूला निरंक दिसून येतो.	अ) उदा. १० मे २०१६ रोजी अशोकला ₹ ३,००० /- दिले याची खतावणी अशोक खात्यात ₹ ३०० /- रकमेने नावे करण्यात आली. २० मे २०१६ रोजी कुमारला ₹ ३००/- दिले याची खतावणी त्यांच्या खात्यात नावे बाजूला ₹ ३,०००/- अशी दाखविण्यात आली. या ठिकाणी शुध्द फरक शून्य दिसेल.

एक तर्फी चुका, दुतर्फी चुका असे सुध्दा चुकांचे वर्गीकरण करण्यात येते. तेरजेच्या नियमानुसार एकतर्फी चुकांचे परिणाम फक्त एकाच खात्यावर होतो. अशा चुका दुरुस्त करण्यासाठी खाते त्याच्या नावे किंवा जमा बाजूला लिहिल्या जातात. तेरीज तयार करण्यापूर्वी या चुका शोधून काढल्या जातात. तेरीज तयार केल्यानंतर जर एकतर्फी चुका आढळून आल्या तर त्याची दुरुस्ती निलंबित खात्याचा वापर करून केली जाते.

दुतर्फी चुकांचा परिणाम दोन किंवा त्यापेक्षा अधिक खात्यावर होतो. आणि याचा कोणताही परिणाम तेरीजपत्रकावर होत नाही. रोजकीर्दीतील नोंदीच्या आधारे या चुका दुरुस्त केल्या जातात.

टीप : दुरुस्तीच्या नोंदी रोजकिर्दमध्ये नोंदवाव्यात.

उदाहरणे

- १) अनिल अॅण्ड सन्सच्या पुस्तकात तेरीज पत्रक तयार करण्यापूर्वीच चूका आढळून आल्यास त्यांची दुरुस्ती करा.
- १) आर्यन यांना ₹ २,००० /- चा माल उधारीवर विकला परंतु या व्यवहाराची नोंद विक्री पुस्तकात केली नाही.
  - २) यंत्र दुरुस्तीसाठी केलेला ₹ ६०० /- चा खर्च चुकून यंत्र खात्यावर नोंदविण्यात आला.
  - ३) श्रीकांत यांना वेतनाबद्दल दिलेले ₹ २,५००/- चुकीने लेखा पुस्तकामध्ये वैयक्तिक खात्यात दाखविण्यात आले.

दुरुस्त नोंद = विरुद्ध नोंद + बरोबर नोंद

कार्य टिप :

अ. क्र.	चुकीची नोंद	विरुद्ध नोंद	बरोबर नोंद	दुरुस्तीची नोंद
१	निरंक (पूर्ण निसर चूक)	निरंक	आर्यन खाते नावे २,००० विक्री खात्याला २,०००	आर्यन खाते नावे २,००० विक्री खात्याला २,०००
२	यंत्र खाते नावे ६०० रोख खात्याला ६००	रोख खाते नावे ६०० यंत्र खात्याला ६००	दुरुस्ती खाते नावे ६०० रोख खात्याला ६००	दुरुस्ती खाते नावे ६०० यंत्र खात्याला ६००
३	श्रीकांत खाते नावे २,५०० रोख खात्याला २,५००	रोख खाते नावे २,५०० श्रीकांत खात्याला २,५००	वेतन खाते नावे २,५०० रोख खात्याला २,५००	वेतनखाते नावे २,५०० श्रीकांत खात्याला २,५००

उत्तर :

अनिल अॅण्ड सन्सची रोजकिर्द

दिनांक	तपशील	खा. पा.	नावे रक्कम ₹	जमा रक्कम ₹
१)	आर्यन खाते विक्री खात्याला..... (आर्यन ला विकलेल्या मालाची नोंद विक्री पुस्तकात केलेली नाही ही चूक दुरुस्ती बद्दल)		२,०००	२,०००
२)	दुरुस्ती खर्च खाते यंत्र खात्याला..... (यंत्र खात्यात नावे झालेली चुकीची नोंद दुरुस्ती केल्याबद्दल)		६००	६००
३)	वेतन खाते श्रीकांत खात्याला..... (श्रीकांत खात्याच्या नावे बाजूला झालेली वेतनाची नोंद दुरुस्त केल्याबद्दल)		२५००	२५००

- २) श्री. आनंदच्या पुस्तकात आढळून आलेल्या चुकांची दुरुस्ती करा.
- १) ₹ २,००० /- ला विक्री केलेले जुने उपस्कर, मालाची विक्री समजण्यात आली.
- २) श्री. रोहितला दिलेले वेतनाचे ₹ १५,०००/- त्याच्या वैयक्तिक खात्यात नावे दाखविण्यात आले.
- ३) व्यवसायाच्या मालकाने खाजगी उपयोगासाठी व्यापारातून उचल केलेले ₹ ७,०००/- व्यापार खर्चाच्या नावे टाकले.
- ४) श्री. सावंतकडून प्राप्त झालेले ₹ ५००/- श्री. शिंदेच्या खात्यात जमा दाखविले.
- ५) दुरुस्ती खर्च ₹ ५००/- इमारत खात्यास नावे दिले गेले.
- ६) व्याजाबद्दल ₹ १,५००/- मिळाले पण त्याची नोंद वर्तन खात्यात जमा केली.
- ७) ₹ ५,००० /- संगणक खरेदीचे दिले, परंतु ते कार्यालय खर्च म्हणून समजण्यात आले.

कार्य टीप : दुरुस्त नोंद = विरुद्ध नोंद + बरोबर नोंद

अ. क्र.	चुकीची नोंद (₹)	विरुद्ध नोंद (₹)	बरोबर नोंद (₹)	दुरुस्तीची नोंद (₹)
१	रोखखाते नावे २,००० विक्री खात्याला २,०००	विक्री खाते २,००० रोख खात्याला २,०००	रोख खाते नावे २,००० उपस्कर खात्याला २,०००	विक्री खाते नावे २,००० उपस्कर खात्याला २,०००
२	श्री. रोहित खाते नावे १५,००० रोख खात्याला १५,०००	रोख खाते नावे १५,००० श्री. रोहित खात्याला १५,०००	वेतन खाते नावे १५,००० रोख खात्याला १५,०००	वेतन खाते नावे १५,००० श्री. रोहित खात्याला १५,०००
३	व्यापार खर्च खाते नावे ७,००० रोख खात्याला ७,०००	रोख खाते नावे ७,००० व्यापार खर्च खात्याला ७,०००	उचल खाते नावे ७,००० रोख खात्याला ७,०००	उचल खाते नावे ७,००० व्यापार खर्च खात्याला ७,०००
४	रोख खाते नावे ५०० श्री. शिंदे खात्याला ५००	श्री. शिंदे खाते नावे ५०० रोख खात्याला ५००	रोख खाते नावे ५०० सावंत खात्याला ५००	श्री. शिंदे खाते नावे ५०० श्री. सावंत खात्याला ५००
५	इमारत खाते नावे ५०० रोख खात्याला ५००	रोख खाते नावे ५०० इमारत खात्याला ५००	दुरुस्ती खाते नावे ५०० रोख खात्याला ५००	दुरुस्ती खाते नावे ५०० इमारत खात्याला ५००
६	रोख खाते नावे १,५०० वर्तन खात्याला १,५००	वर्तन खाते नावे १,५०० रोख खात्याला १,५००	रोख खाते नावे १,५०० व्याज खात्याला १,५००	वर्तन खाते नावे १,५०० व्याज खात्याला १,५००
७	कार्यालय खर्च खाते नावे ५,००० रोख खात्याला ५,०००	रोख खाते नावे ५,००० कार्यालय खर्च खात्याला ५,०००	संगणक खाते नावे ५,००० रोख खात्याला ५,०००	संगणक खाते नावे ५,००० कार्यालय खर्च खात्याला ५,०००

उत्तर :

आनंद अँड सन्सच्या पुस्तकात
रोजकिर्द नोंदी

दिनांक	तपशील	खा. पा.	नावे रक्कम (₹)	जमा रक्कम (₹)
(१)	विक्री खाते ..... नावे उपस्कर खात्याला..... (उपस्कर विक्रीची नोंद चुकून वस्तूविक्री म्हणून करण्यात आली होती ती दुरुस्त केल्याबद्दल)		२,०००	२,०००
(२)	वेतन खाते ..... नावे रोहित खात्याला..... (रोहितला दिलेले वेतन त्याच्या वैयक्तिक खात्याला नावे करण्यात आले होते त्याची दुरुस्ती केल्याबद्दल)		१५,०००	१५,०००
(३)	उचल खाते ..... नावे व्यापार खर्च खात्याला..... (खाजगी उपयोगासाठी उचलण्यात आलेली रकमेची नोंद चुकीने व्यापार खर्च खात्यात केली होती त्याची दुरुस्ती केल्याबद्दल)		७,०००	७,०००
(४)	श्री. शिंदे खाते ..... नावे श्री. सावंत खात्याला..... (सावंतकडून मिळालेल्या रकमेची नोंद चुकीने शिंदेच्या नावाने केली होती त्याची दुरुस्ती केल्याबद्दल)		५००	५००
(५)	दुरुस्ती खाते ..... नावे इमारत खात्याला..... (इमारत दुरुस्ती साठी दिलेले खर्च इमारत खात्याला नावे टाकण्यात आले होते त्याची दुरुस्ती केल्याबद्दल)		५००	५००
(६)	वर्तन खाते ..... नावे व्याज खात्याला..... (प्राप्त व्याज वर्तन खात्याला लिहिले होते त्याची दुरुस्ती केल्याबद्दल)		१,५००	१,५००
(७)	संगणक खाते ..... नावे कार्यालय खर्च खात्याला..... (खरेदी केलेल्या संगणकाची नोंद कार्यालय खर्च खात्याला नावे केले होते त्याची दुरुस्ती केल्याबद्दल)		५,०००	५,०००

८.३ चुकांची दुरुस्ती आणि त्याचा शोध :

चुका शोधण्याच्या पायऱ्या :

चुका शोधून काढल्या तर त्या चुकांची दुरुस्ती करणे सामान्यतः अनिवार्य आहे. खालील पैकी कोणत्याही एका ठिकाणी चुका लक्षात येऊ शकतात.

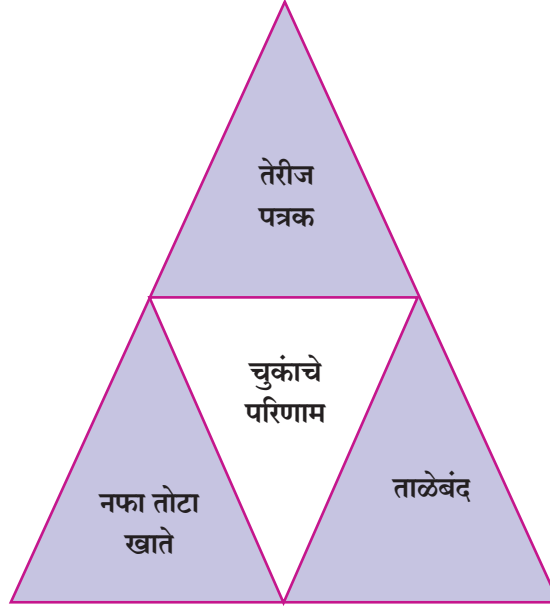
पायरी १) – तेरीजपत्रक तयार करण्यापूर्वी

पायरी २) – तेरीजपत्रक तयार झाल्यानंतर परंतु अंतिम लेखे तयार करण्यापूर्वी

पायरी ३) – अंतिम लेखे तयार झाल्यानंतर

चुकांचे परिणाम

उदाहरणे

उदाहरण क्र. १ :

खालील लेखांकनाच्या चुकांची दुरुस्ती करा.

- १) वैष्णवी यांना ₹ १५,००० /- च्या मालाची विक्री केली. पण त्याची नोंद विक्री पुस्तकात करण्यात आली नाही.
- २) लेखापाल वरुण दास यांना ₹ ९,०००/- वेतन दिले त्याची नोंद त्यांच्या वैयक्तिक खात्यास करण्यात आली.
- ३) ₹ ३,५००/- ला जुने उपस्कर विकले त्याची नोंद विक्री पुस्तकात झाली.
- ४) यंत्रखरेदी करतांना वाहतूक खर्च दिला ₹ ५००/- पण त्याची नोंद वाहतूक खर्च खात्यात नावे केली.
- ५) आदित्य वर्मा यांना ₹ ४५,०००/- रोख दिले परंतु कुमार वर्माचे खाते नावे करण्यात आले.

रोजकीर्द नोंदी

अ. क्र.	तपशील	खा. पा.	नावे रक्कम (₹)	जमा रक्कम (₹)
(१)	वैष्णवी खाते..... नावे विक्री खात्याला ..... (वैष्णवी यांना विकलेल्या मालाची नोंद विक्री पुस्तकात न केल्याबद्दल चुकीची दुरुस्ती)		१५,०००	१५,०००
(२)	वेतन खाते..... नावे वरुण दास खात्याला ..... (वरुणदासला दिलेले वेतन त्यांच्या वैयक्तिक खात्यास नावे केले होते ते बरोबर केल्याबद्दल)		९,०००	९,०००

(३)	विक्री खाते..... उपस्कर खात्याला ..... (विकलेले उपस्कर चुकून विक्री खात्यात नोंदविले होते ते बरोबर केल्याबद्दल)	नावे		३,५००	३,५००
(४)	यंत्र खाते..... वाहतूक खर्च खात्याला ..... (यंत्राच्या खरेदीवरील वाहतूक खर्च, वाहतूक खर्च खात्यात नावे केला होता ती नोंद दुरुस्त केल्याबद्दल)	नावे		५००	५००
(५)	आदित्य वर्माचे खाते..... कुमार वर्मा खात्याला ..... (आदित्य वर्माला दिलेली राशी चुकून कुमार वर्माच्या खात्याला नावे करण्यात आली होती ती दुरुस्त केल्याबद्दल)	नावे		४५,०००	४५,०००

उदाहरण क्र. २ :

खालील चुकांची दुरुस्ती करा.

- विक्री परत पुस्तकाची बेरीज २०० ₹ ने जास्त घेतली.
- श्री. अमित यांना भाड्याबद्दल दिलेले ₹ ८०० त्यांच्या वैयक्तिक खात्यास नावे करण्यात आले.
- श्री. अभिराज यांना ₹ ३५० चा माल विकला परंतु त्याची नोंद खरेदी पुस्तकात ५३० ₹ अशी करण्यात आली.
- उपस्कर दुरुस्तीचा खर्च ₹ ३०० ची नोंद उपस्कर व अन्वायुक्ती खात्यात नावे केली.
- प्राप्तवर्तन ₹ २०० ची खतावणी वर्तन खात्यात नावे बाजूला केली.
- श्री. राम यांना दिलेला ₹ ३२० च्या धनादेशाची नोंद चुकून रोख पुस्तकाच्या रोख रकान्यात केली.

रोजकिर्द नोंदी

अ. क्र.	तपशील	खा. पा.	नावे रक्कम (₹)	जमा रक्कम (₹)
(१)	या व्यवहाराची रोजकिर्द नोंद होणार नाही कारण याचा परिणाम केवळ एकाच खात्यावर झालेला आहे. यामध्ये विक्री परत खात्याला ₹ २०० जादा नावे दिले गेले आहेत. त्यामुळे ही चूक दुरुस्त करण्यासाठी विक्री परत खात्याला ₹ २०० जमा करावे.			
(२)	भाडेखाते ..... श्री. अमितच्या खात्याला..... (भाड्याची रक्कम अमितच्या वैयक्तिक खात्यात नावे टाकली होती, ती दुरुस्त केल्याबद्दल)	नावे	८००	८००
(३)	अभिराज खाते ..... खरेदी खात्याला..... विक्री खात्याला..... (श्री. अभिराजला विकलेल्या ₹ ३५० उधार मालाची नोंद चुकून खरेदी पुस्तकात ₹ ५३० ने केल्याची दुरुस्ती केल्याबद्दल)	नावे	-	५३० ३५०

(४)	दुरुस्ती खाते ..... नावे उपस्कर व अन्वायुक्त खात्याला (उपस्कर दुरुस्तीचा खर्च, उपस्कर व अन्वयुक्त खात्यास नावे केला त्या दुरुस्तीबद्दल)		३००	३००
(५)	या व्यवहाराची रोजकिर्द नोंद होणार नाही कारण याचा परिणाम केवळ एकाच खात्यावर झालेला आहे. यामध्ये प्राप्त वर्तन खतावणीमध्ये वर्तन खात्याला नावे टाकण्यात आले आहे. त्यामुळे चुक दुरुस्त करण्यासाठी वर्तन खात्याला ₹ ४०० जमा करावे.			
(६)	रोख खाते ..... नावे बँक खात्यात (धनादेश शोधनाची रक्कम चुकून रोख पुस्तकात रोख रकान्यात करण्यात आलेल्या चुकीच्या दुरुस्ती बद्दल)		३२०	३२०

उदाहरण क्र. ३ :

खाली चुकांच्या दुरुस्ती करा.

- १) विक्री परत पुस्तकाची बेरीज ₹ ८००/- ने जास्त लिहिली.
- २) कारखाना विज देयक ₹ ७,०००/- दिले, परंतु या व्यवहाराची लेखापुस्तकात नोंद दोनदा करण्यात आली
- ३) विक्री पुस्तकाची बेरीज ₹ ९००/- कमी लिहण्यात आली.
- ४) भाडे दिले ₹ ८२५/- ही नोंद चुकीने भाडे खात्यास ₹ ३२५/- करण्यात आली.
- ५) इमारत विस्तार करण्यासाठी देण्यात आलेली ₹ ९,९००/- मजुरीची नोंद मजुरी खात्यास करण्यात आली.
- ६) यंत्र खरेदी प्रसंगी देण्यात आलेल्या वाहतूक खर्चाची नोंद ₹ २,०००/- वाहतूक खर्च खात्यास करण्यात आली.
- ७) व्यवसाय मालकाच्या जीवन विमा प्रव्याजीची रक्कम ₹ १,५००/- देण्यात आली. पण ती विमा खात्यास नावे दिली.

रोजकिर्द नोंदी

अ. क्र.	तपशील	खा. पा.	नावे रक्कम (₹)	जमा रक्कम (₹)
(१)	कोणतीही नोंद होणार नाही कारण केवळ एकाच खात्यावर परिणाम झाला, विक्री परत खाते ₹ ८००/- जमा करावे.			
(२)	रोख खाते ..... नावे कारखाना विजदेयक खात्याला कारखाना विज देयक दिल्याची नोंद दोन वेळी करण्यात आल्याची चुक दुरुस्ती केल्याबद्दल		७,०००	७,०००
(३)	कोणतीही नोंद होणार नाही कारण केवळ एकाच खात्यावर परिणाम झाला, विक्रीखाते ₹ ९००/- जमा करावे.			
(४)	कोणतीही नोंद होणार नाही कारण भाडे खाते हे ₹ ५००/- नावे करण्यात यावे.			
(५)	इमारत खाते ..... नावे मजुरी खात्याला इमारत खात्याऐवजी चुकीने मजुरी खाते नावे केल्याने दुरुस्ती केल्याबद्दल		९,९००	९,९००

(६)	यंत्र खाते ..... वाहतूक खर्च खात्याला वाहतूक खर्च नावे केल्याची चुकीची नोंद दुरुस्त करून यंत्र खाते नावे केल्याबद्दल	नावे	२,०००	२,०००
(७)	आहरण / उचल खाते ..... विमा खात्याला उचल खाते नावे करण्याऐवजी विमा खाते नावे करण्यात आलेली दुरुस्ती केल्याबद्दल	नावे	१,५००	१,५००

उदाहरण क्र. ४ :

खालील चुका दुरुस्त करा :

- १) वैशाली ट्रेडर्स कडून ₹ ७,५०० /- चा माल उधारीने खरेदी करण्यात आला परंतु खरेदीची नोंद पुस्तकात करण्यात आली नाही.
- २) ₹ २,०००/- चा खरेदी केलेला माल परत पाठविला, त्याची नोंद पुस्तकात करण्यात आली नाही.
- ३) अंजली ट्रेडर्स ला उधार विक्री केलेल्या ₹ ३,००० /- ची मालीची नोंद चुकून विक्री पुस्तकात ₹ ३०० /- ने करण्यात आली.
- ४) सुमित आणि कंपनी कडून परत आलेला ₹ २,०००/- माल संवरण स्कंधात समाविष्ट असून त्याची नोंद कोणत्याच पुस्तकात केली नाही.
- ५) ₹ १,२००/- च्या मालखरेदीची नोंद खरेदी पुस्तकात ₹ १२,०००/- करण्यात आली.
- ६) नीताला विक्री केलेल्या मालाची बिजकात ₹ २००/- ने किंमत जास्त दाखविण्यात आली.

किर्दनोंदी

अ. क्र.	तपशील	खा. पा.	नावे रक्कम (₹)	जमा रक्कम (₹)
(१)	खरेदी खाते ..... वैशालीच्या खात्याला (वैशालीकडून खरेदी केलेल्या उधार खरेदीची नोंद विसर चुकीमुळे घेतली नव्हती ती नोंद केल्याबद्दल)	नावे	७,५००	७,५००
(२)	धनकोचे खाते ..... खरेदी परत खात्याला (खरेदी परतीची ₹ २,०००/- ची न केलेली नोंद केल्याबद्दल)	नावे	२,०००	२,०००
(३)	अंजली ट्रेडर्स खाते ..... विक्री खात्याला (अंजली ट्रेडर्सला विकलेल्या ₹ ३,०००/- च्या मालाची नोंद ₹ ३००/- ने केल्याबद्दल)	नावे	२,७००	२,७००
(४)	विक्री परत खाते ..... सुमित आणि कंपनी खात्याला (सुमित आणि कंपनी कडून परत आलेल्या मालाची नोंद विसरचुकीमुळे घेण्यात आली नव्हती ती नोंद केल्याबद्दल)	नावे	२,०००	२,०००

(५)	धनको खाते ..... खरेदी खात्याला (₹ १,२००/- च्या खरेदी केलेल्या मालाची नोंद ₹ १२,०००/- ने केल्याबद्दल)	नावे	१०,८००	१०,८००
(६)	विक्री खाते ..... नीताच्या खात्याला..... (विक्री केलेल्या मालाचे विजक ₹ २००/- ने जास्त दाखविले होते ते दुरुस्ती केल्याबद्दल)	नावे	२००	२००

उदाहरण क्र. ५. : खालील चुकांच्या दुरुस्ती करिता आवश्यक किर्द नोंदी करा.

- १) सुजितकडून खरेदी केलेल्या ₹ ३,०००/- च्या मालाची नोंद चुकून विक्री पुस्तकात करण्यात आली.
- २) सचिनला विकलेल्या ₹ ५,२००/- मालाची नोंद खरेदी पुस्तकाद्वारे केली गेली.
- ३) ग्राहकाकडून परत आलेल्या ₹ ८००/- च्या मालाची नोंद खरेदी परत पुस्तकात करण्यात आली.
- ४) अजितला उधारीवर विकलेल्या ₹ २४०/- मालाची नोंद विक्री पुस्तकात ₹ ४२०/- करण्यात आली.
- ५) ₹ ९००/- ला विकलेल्या जुने टेबल व खुर्चीची विक्री मालाची विक्री ग्राह्य धरण्यात आली.
- ६) मालकाचे घरभाडे ₹ १,२००/- दिले परंतु भाडे खाते नावे करण्यात आले.

नोंदी

अ. क्र.	तपशील	खा. पा.	नावे रक्कम (₹)	जमा रक्कम (₹)
(१)	खरेदी खाते ..... विक्री खाते ..... सुजित खात्याला (सुजित कडून खरेदी केलेल्या मालाची नोंद विक्री पुस्तकात केल्याबद्दल)	नावे नावे	३,००० ३,०००	६,०००
(२)	सचिन खाते ..... विक्री खात्याला ..... खरेदी खात्याला ..... (सचिनला विकलेल्या मालाची नोंद खरेदी पुस्तकात केल्याबद्दल)	नावे	१०,४००	५,२०० ५,२००
(३)	विक्री परत खाते ..... खरेदी परत खाते ..... ग्राहकाच्या खात्याला (ग्राहकाकडून परत आलेल्या मालाची नोंद खरेदी परत पुस्तकात केल्याबद्दल)	नावे नावे	८०० ८००	१,६००
(४)	विक्री खाते ..... अजित खात्याला (अजितला उधारीने विकलेल्या ₹ २४०/- नोंद ₹ ४२०/- ने केल्याबद्दल)	नावे	१८०	१८०

(५)	विक्री खाते ..... उपस्कर खात्याला ..... (उपस्कर विक्रीची नोंद मालाची विक्री अशी नोंद केल्याबद्दल)	नावे		९००	९००
(६)	आहरण / उचल खाते ..... भाडे खात्याला ..... (मालकाचे घरभाडे ₹ १,२०० दिले भाडे खाते नावे केल्याबद्दल)	नावे		१,२००	१,२००

८.४ निलंबित खाते - Suspense account

निलंबित खाते - अर्थ

जेव्हा तेरीज पत्रकाची दोन्ही बाजूच्या बेरजा जुळत नसतील आणि जर तेरीज पत्रकात नावे (म्हणजे जेव्हा तेरीजच्या जमा बाजूची बेरीज ही नावे बाजूच्या बेरजेपेक्षा जास्त असेल. किंवा जेव्हा तेरीजच्या नावे बाजूची बेरीज ही जमा बाजूच्या बेरजेपेक्षा जास्त असेल) आणि जमा यांच्या बेरजा जुळवण्यासाठी जे तात्पुरते स्वरूपाचे खाते उघडले जाते त्या खात्याला “ निलंबित खाते ” असे म्हणतात. एकाच खात्यावर परिणाम करणाऱ्या चुकांना एकेरी चुका म्हणतात या चुका निलंबित खात्याद्वारे दुरुस्त करता येतात. एकेरी चुका शोधून व दुरुस्त केल्यानंतर निलंबित खाते आपोआप बंद होते.

उदाहरण ६ :

श्री. किशोरीलाल यांची तेरीज पत्रकाची बेरीज जुळत नसून फरकाची रक्कम ₹ ६२०/- तात्पुरत्या निलंबित खात्याला स्थानांतरित करण्यात आली. काही काळानंतर चुकांचा शोध लागला. वरील चुकांची दुरुस्ती करण्यासाठी रोजकिर्द नोंदी करून निलंबित खाते तयार करा.

- १) मे. सिंग आणि कंपनी यांचे कडून ₹ ८४०/- प्राप्त झाले. परंतु खतावणीमध्ये मे. सिंगच्या खात्यात ₹ ५० नावे करण्यात आली.
- २) यंत्र दुरुस्ती करिता दिलेला खर्च ₹ ५३०/- ची नोंद यंत्र खात्यात ₹ १५० नावे बाजूला करण्यात आली.
- ३) मे. शाह आणि कंपनीने दिलेली ₹ २५/- ची कसर त्यांच्या खात्याला जमा करण्यात आली.
- ४) चेतन अॅण्ड कंपनीला दिलेल्या ₹ ७३०/- ची नोंद चुकून मे. ललित अॅण्ड कंपनीच्या खात्यावर ₹ २५० जमा करण्यात आली.
- ५) खरेदी पुस्तकाची बेरीज ₹ १००/- ने कमी लिहिली.

रोजकिर्द

अ. क्र.	तपशील	खा. पा.	नावे रक्कम (₹)	जमा रक्कम (₹)
(१)	निलंबित खाते ..... मे. सिंग अॅण्ड कंपनी खात्याला (मे. सिंग अॅण्ड कंपनी खात्यात ₹ ८४० /- ने जमा होणारी नोंद ₹ ५०/- ने नावे करण्यात आली होती ती नोंद दुरुस्त केल्याबद्दल)	नावे	८९०	८९०
(२)	यंत्र दुरुस्ती खाते ..... यंत्र खात्याला निलंबित खात्याला (यंत्र दुरुस्ती खर्च ₹ ५३०/- ची नोंद चुकून यंत्र खाते ₹ १५०/- ने नावे करण्यात आले ही नोंद दुरुस्त केल्याबद्दल)	नावे	५३०	१५० ३८०

(३)	मे. शाह आणि कंपनी खाते ..... नावे . निलंबित खात्याला		५०	५०
	(शाह आणि कंपनीला दिलेल्या कसरीची ₹ ५०/- नोंद चुकून जमा झाली होती ती दुरुस्त केल्याबद्दल)			
(४)	चेतन अॅण्ड कंपनी खाते ..... नावे ललित अॅण्ड कंपनी खाते ..... नावे निलंबित खात्याला		७३० २५०	९८०
	(चेतन अॅण्ड कंपनीला दिलेल्या २५०/- ची नोंद चुकून ललित अॅण्ड कंपनीच्या खात्यात जमा करण्यात आलेली नोंद दुरुस्त केल्याबद्दल)			
(५)	खरेदी खाते ..... नावे निलंबित खात्याला		१००	१००
	(खरेदी खात्यात नावे बाजूला कमी दिसणाऱ्या रकमेची नोंद दुरुस्त केल्याबद्दल)			

नावे

निलंबित खाते

जमा

तपशील	रक्कम (₹)	तपशील	रक्कम (₹)
तेरीज पत्रकातील फरकाची रक्कम (संतुलित राशी)	६२०	यंत्र दुरुस्ती खाते	३८०
मे. सिंग अॅण्ड कंपनी खाते	८९०	शाह अॅण्ड कंपनी खाते	५०
		चेतन अॅण्ड कंपनी खाते	७३०
		ललित अॅण्ड कंपनी खाते	२५०
		खरेदी खाते	१००
	१,५१०		१,५१०

उदाहरण ७ :

खालील चुका निलंबित खात्याच्या आधारे दुरुस्त करा.

- सचिनकडून ₹ ३,०००/- चा माल खरेदी केला. पण त्याची नोंद विक्री पुस्तकात झाली परंतु सचिनचे खाते बरोबर जमा केले.
- श्री. अनिलकुमार (ऋणको) कडून ₹ ४,५००/- रोख मिळाले. याची नोंद बरोबर रोखपुस्तकात केली, ही नोंद त्याच्या खात्यास झाली नाही.
- विक्री पुस्तक ₹ २,०००/- ने बेरीज जास्त लिहिली.
- सादिक यांना ₹ ५,०००/- रोख दिले. परंतु साबिरचे खाते ₹ १,८००/- ने जमा करण्यात आले.
- खरेदी परत खात्याची एकूण बेरीज ₹ ३,१५०/- असताना ₹ १,५३०/- ही शिल्लक पुढे नेण्यात आली.
- श्वेताने ₹ ७,५०० /- रोख दिले परंतु अंकिताचे खाते ₹ ७,०००/- ने नावे करण्यात आले.

रोजकिर्द नोंदी

अ. क्र.	तपशील	खा. पा.	नावे रक्कम (₹)	जमा रक्कम (₹)
(१)	खरेदी खाते ..... नावे विक्री खाते ..... नावे निलंबित खात्याला ..... (माल खरेदी केल्याची नोंद जी विक्री पुस्तकात होती ती आता बरोबर केल्याबद्दल)		३,००० ३,०००	६,०००
(२)	निलंबित खाते ..... नावे अनिलकुमार खात्याला ..... (विसर चुकामुळे जमा झालेले अनिलकुमार खाते दुरुस्त करण्यात आले)		४,५००	४,५००
(३)	विक्री खाते ..... नावे निलंबित खात्याला ..... (विक्री पुस्तकाची ₹ २,०००/- जास्तीची शिल्लक बरोबर केल्याबद्दल)		२,०००	२,०००
(४)	सादिक खाते ..... नावे साबिर खाते ..... नावे निलंबित खात्याला ..... (सादिकला रोख राशी दिल्याची नोंद चुकीने साबिरच्या खाते जमा केलेली नोंद दुरुस्ती केल्याबद्दल)		५,००० १,८००	६,८००
(५)	निलंबित खाते ..... नावे खरेदी परत खात्याला (खरेदी परत पुस्तकाची कमी दिसणारी बेरीजेची दुरुस्ती केल्याबद्दल)		१,६२०	१,६२०
(६)	श्वेता खाते ..... नावे अंकिता खात्याला ..... निलंबित खात्याला ..... (श्वेताला दिलेले रोख ₹ ७,५००/- ची नोंद चुकीने अंकिताच्या खात्यात ₹ ७,०००/- नावे झालेली नोंद दुरुस्त केल्याबद्दल)		७,५००	७,००० ५००

उदाहरण क्र. ८ :

खालील चुकांची दुरुस्ती करा.

- शर्मा यांनी विक्री केलेल्या ₹ ८,०००/- च्या मालाची चुकून वर्माचे खाते नावे करण्यात आले.
- एस. कुमारकडून खरेदी केलेल्या ₹ १,२००/- च्या मालाची नोंद खरेदी पुस्तकानुसार त्यांच्या खात्यात जमा ऐवजी नावे करण्यात आली.
- जी. रमेशकडून ₹ ३५०/- मिळाले याबद्दलची नोंद रोख पुस्तकात उत्पन्न बाजूला केली, परंतु त्याची खतावणीमध्ये नोंद केली नाही.

- ४) रोख खरेदीसाठी के. मयूरला दिलेले ₹ ८००/- ची नोंद त्यांच्या खात्यात नावे बाजूला करण्यात आली.
५) खाजगी वापरासाठी व्यवसायातून काढलेले ₹ १,५००/- ची नोंद सामान्य खर्च खात्यात नावे करण्यात आली.

नोंदी

अ. क्र.	तपशील	खा. पा.	नावे रक्कम (₹)	जमा रक्कम (₹)
(१)	शर्माचे खाते ..... नावे . वर्मा खात्याला ..... शर्माला मालाची विक्री केली चुकून वर्माला नावे केल्याची नोंद दुरुस्त केल्याबद्दल)		८,०००	८,०००
(२)	एस. कुमारचे खाते ₹ २,४००/- ने जमा केल्यामुळे किर्द नोंद होणार नाही.			
(३)	जी. रमेश खाते ₹ ३५०/- ने जमा करावे. किर्द नोंद होणार नाही			
(४)	खरेदी खाते ..... नावे . के. मयूर खात्याला ..... के. मयूरला रोखीच्या खरेदीबद्दल रोख दिली, त्याचे खाते नावे केले, नोंद दुरुस्त केल्याबद्दल		८००	८००
(५)	उचल खाते ..... नावे . सामान्य खर्च खात्याला ..... वैयक्तिक कारणासाठी पैसे घेतले त्याची चुकून नोंद सामान्य खर्चाला झाली ती नोंद दुरुस्त करण्याबद्दल		१,५००	१,५००

वरील उदाहरणाच्या केलेल्या नोंदीमुळे तेरीज पत्रक जुळत नसल्यास फरकाची रक्कम निलंबित खात्याला दाखविण्यात यावी. किर्दमधील नोंद क्रं. (२) आणि (३) खालीलप्रमाणे दुरुस्त करता येईल.

		₹	₹
२) निलंबित खाते	नावे	१,२००	
	एस. कुमार खात्याला		१,२००
३) निलंबित खाते	नावे	३५०	
	जी. रमेश खात्याला		३५०

निलंबित खाते खालीलप्रमाणे आहे.

नावे	निलंबित खाते	जमा	
तपशील	रक्कम (₹)	तपशील	रक्कम (₹)
एस. कुमार खाते	१,२००	तेरीज पत्रकातील फरक	१,५५०
जी. रमेश खाते	३५०		
	१,५५०		१,५५०

उदाहरण क्र. ९ :

श्री. अमिताभ यांच्या तेरीज पत्रकाची बेरीज जुळत नाही. फरकाची रक्कम त्यांनी निलंबित खात्याला स्थानांतरित केली. त्यानंतर अमिताभने झालेल्या चुका शोधून काढल्या.

- १) मोटार कार नोंदणीसाठी ₹ ८००/- ची नोंद कायदेशीर खर्च म्हणून नोंदविली गेली.
- २) यंत्र दुरुस्ती खर्च ₹ ३००/- दिला. याची नोंद यंत्र खात्यात नावे करण्यात आली.
- ३) ₹ १,०००/- च्या जुन्या यंत्राच्या तपासणी व दुरुस्तीकरिता केलेला दुरुस्ती खर्च दुरुस्ती खात्याला नावे करण्यात आला.
- ४) इमारत बांधकामासाठी लागणारे साहित्य खरेदी केले. ₹ ९०,०००/- आणि ₹ १०,०००/- मजुरीसाठी दिले. याची नोंद इमारत खात्यात करण्यात आलेली नाही.
- ५) ₹ ६,०००/- चे उपस्कर खरेदी केले आणि त्याची नोंद खरेदी पुस्तकात ₹ ४००/- ने करण्यात आली.
- ६) ₹ १,०००/- चे यंत्र श्री. सुमितला विकण्यात आले परंतु त्याची नोंद विक्री पुस्तकात केली.
- ७) विक्री परत पुस्तकाची बेरीज ₹ २,०००/- ची नोंद खतावणीमध्ये केली नाही.

तेरीज पत्रकात दिसणारी मूळ फरकाची रक्कम काढण्यासाठी वरील व्यवहारात झालेल्या चुका दुरुस्त करून निलंबित खाते तयार करा.

उत्तर :

रोजकिर्द

अ. क्र.	तपशील	खा. पा.	नावे रक्कम (₹)	जमा रक्कम (₹)
(१)	मोटार खाते ..... नावे . कायदेशीर खर्च खात्याला ..... (मोटारकार नोंदणीचा खर्च कायदेशीर खात्याला नावे करण्यात आला. चुक दुरुस्त केल्याबद्दल)		८००	८००
(२)	दुरुस्ती खाते ..... नावे . यंत्र खात्याला ..... (यंत्र खाते नावे केलेले दुरुस्ती खर्चाची नोंद दुरुस्त केल्याबद्दल)		३००	३००
(३)	यंत्र खाते ..... नावे . दुरुस्ती खर्च खात्याला ..... (जुने यंत्र खरेदी करतांना केलेला तपासणी खर्चाची नोंद चुकून दुरुस्ती खर्च खाते नावे करण्यात आली होती ती नोंद दुरुस्त केल्याबद्दल)		१,०००	१,०००
(४)	इमारत खाते ..... नावे . रोख खात्याला ..... (इमारत बांधकामासाठी लागणारे बांधकाम साहित्य व मजुरी खर्चाची नोंद इमारत खात्याला नावे केल्याबद्दल)		१,००,०००	१,००,०००

(५)	उपस्कर खाते ..... नावे . खरेदी खात्याला..... निलंबित खात्याला		६,०००	४०० ५,६००
(६)	विक्री खाते ..... नावे . यंत्र खात्याला		१,०००	१,०००
(७)	विक्री परत खाते ..... नावे . निलंबित खात्याला		२,०००	२,०००

नावे	निलंबित खाते		जमा
तपशील	रक्कम (₹)	तपशील	रक्कम (₹)
तेरीज पत्रकानुसार दिसणारी विक्रीतील फरकाची रक्कम (संतुलित रक्कम)	७,६००	उपस्कर खाते विक्री परत खाते	५,६०० २,०००
	७,६००		७,६००

म्हणून तेरीजपत्रकातील मूळ फरक ₹ ७,६००/- जास्त जमा होता.

स्वाध्याय

प्र.१ एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- १) चुकांच्या दुरुस्तीचा अर्थ स्पष्ट करा?
- २) सैद्धांतिक चुकांचा अर्थ स्पष्ट करा.
- ३) अंशतः लोप विभ्रम चुकांचा अर्थ विशद करा?
- ४) पूर्ण लोप विभ्रम चुकांचा अर्थ विशद करा?
- ५) भरपाईच्या चुका म्हणजे काय?

प्र.२ पुढील विधानासाठी एक शब्द संज्ञा किंवा शब्द समूह लिहा.

- १) तेरीज पत्रकावर प्रभावित होणाऱ्या चुका.
- २) लेखापुस्तक बंद करते वेळेस जास्तीची दिसणारी बेरीज.
- ३) लेखापुस्तकात व्यवहार नोंदवितांना अंशतः किंवा पूर्णतः होणाऱ्या लेख विभ्रमचुका निदर्शनास आलेली चूक.
- ४) व्यवहार नोंदवितांना लेखांकीय तत्त्वांच्या उल्लंघनामुळे झालेली चूक.

- ५) असे खाते ज्यामध्ये तेरीज पत्रकातील फरकाची रक्कम स्थानांतरित केली जाते.
- ६) एका चुकीचा परिणाम दुसऱ्या चुकीमुळे नाहीसा होत असलेली चूक.
- ७) तेरीज पत्रकावरून उघड न होणारी चूक.
- ८) चुकां मुळे झालेली चुकीची नोंद किंवा चुकीची खतावणी.

प्र.३ दिलेल्या पर्यायामधून योग्य पर्यायाची निवड करा व वाक्य पुन्हा लिहा.

- १) दुरुस्तीच्या नोंदी ..... मध्ये केल्या जातात.
 अ) मूळ रोजकिर्द   ब) लेखा पुस्तक   क) ताळेबंद   ड) रोख पुस्तक
- २) अशा प्रकारच्या चुका ज्या फक्त रोजकिर्द नोंदीमध्येच दुरुस्त होऊ शकतात.
 अ) जास्त बेरजेच्या   ब) एकतर्फी चुका   क) कमी बेरजेच्या   ड) दुतर्फी चुका
- ३) खतावणीमध्ये चुकीच्या नोंदीमुळे घडणाऱ्या चुका .....
 अ) सैद्धांतिक   ब) लेख विभ्रम   क) भरपाईच्या   ड) लोप विभ्रम
- ४) एखाद्या व्यवहाराची अजिबात कुठेही नोंद करण्यात आलेली नाही, तर त्याला ..... म्हणतात.
 अ) नोंदीची चूक   ब) लोप विभ्रम चुका
 क) सैद्धांतिक चुका   ड) लेख विभ्रम चुका
- ५) जेव्हा ..... जुळत नाही, तेव्हा निलंबित खाते उघडले जाते.
 अ) ताळेबंद   ब) व्यापार खाते   क) नफा तोटा खाते   ड) तेरीज पत्रक

प्र.४ खालील विधाने चूक की बरोबर ते सकारण लिहा.

- १) लेखा पुस्तकांच्या शिलकीच्या आधारे तेरीजपत्रक तयार केले जाते.
- २) काही विशिष्ट चुकामुळे तेरीजपत्रक जुळते.
- ३) दुरुस्तीच्या नोंदी रोख पुस्तकात केल्या जातात.
- ४) जेव्हा तेरीजपत्रकाची बेरीज जुळत असेल तेव्हा निलंबित खाते उघडण्याची गरज नसते.
- ५) सर्व प्रकारच्या चुका फक्त निलंबित खात्याद्वारेच दुरुस्त केल्या जाऊ शकतात.

प्र.५ खालील विधानाशी आपण सहमत आहात की असहमत ते लिहा.

- १) व्यवहारांची नोंद करतांना रक्कम किंवा खात्यात अहेतूपुरस्सर घडणाऱ्या विसर आणि लेख विभ्रम नोंदीना चुका असे म्हटले जाते.
- २) चुकीच्या नोंदी, चुकीची खतावणी, चुकीची बेरीज, चुकीचे संतुलन आणि चुकीची गणना इत्यादींना अंकगणितीय चुका असे म्हटले जाते.
- ३) एक किंवा अनेक नावे रकमांच्या चुकांची भरपाई एक किंवा अनेक जमा रकमांच्या चुकांशी होते तेव्हा त्यास भरपाईच्या चुका असे म्हणतात.
- ४) संपूर्ण व्यवहारांची नोंद मूळ पुस्तकात न झाल्यास त्याचा परिणाम तेरीजपत्रकाच्या जुळवणीवर होत नाही.
- ५) जेव्हा व्यवहारांची नोंद लेखांकनाच्या सैद्धांतिक नियमानुसार केली जात नाही तेव्हा त्यास भरपाईच्या चुका असे म्हणतात.

प्र.६ खालील विधाने पूर्ण करा.

- १) ----- म्हणजे लेखापुस्तकामध्ये कोणतीही चूक नसण्याची खात्री होय.
- २) व्यवहारांच्या नोंदी करतांना लेखांकनाच्या मूळ तत्वांचे उल्लंघन झाल्यास ----- म्हणतात.
- ३) ----- नोंदी चुकांच्या शोधावर अवलंबून असतात.
- ४) चुकांची दुरुस्ती करण्यासाठी तात्पुरत्या स्वरूपाचे उघडले जाणारे खाते ----- होय.
- ५) चुकीच्या नोंदीमुळे व्यवहारांच्या नोंदीमध्ये ----- होते.

प्रात्यक्षिक उदाहरणे :

१. खालील चुकांची दुरुस्ती करा.

- १) प्रवीणला दिलेले वेतन ₹ ६,५००/- ची नोंद चुकून त्याच्या वैयक्तिक खात्यात नावे करण्यात आली.
- २) सिद्धांत ट्रेडर्सकडून ₹ १२,०००/- चा माल रोखीने खरेदी केला पण त्याची नोंद सिद्धांत ट्रेडर्स खात्याच्या नावे बाजूला करण्यात आली.
- ३) घरमालक श्री. शांतिलाल यांना ₹ ५,०००/- भाडे दिले आणि त्याची नोंद त्याच्या वैयक्तिक खात्याला नावे करण्यात आली.
- ४) बँकेकडून ₹ ७००/- व्याज मिळाले याची नोंद बँक खात्यात जमा दाखविण्यात आली.
- ५) टाईम्स ऑफ इंडियाला ₹ ५,०००/- जाहिरात खर्चाबद्दल दिले आणि याची नोंद टाईम्स ऑफ इंडिया खात्यास नावे करण्यात आली.

२. खालील चुकांची दुरुस्ती करा.

- १) यंत्र खरेदी ₹ ९,०००/- ची नोंद खरेदी खात्यात नावे करण्यात आली.
- २) इंड्स कंपनी कडून खरेदी केलेल्या यंत्राची किंमत ₹ १५,०००/- दिली आणि याची नोंद इंड्स कंपनी खात्यात नावे करण्यात आली.
- ३) छपाईयंत्र (प्रिंटर) खरेदी केल्याची ₹ १०,०००/- ची नोंद चुकून खरेदी पुस्तकात करण्यात आली.
- ४) कायदेशीर खर्चाबद्दल ₹ ८००/- मोहनला दिलेले होते ही नोंद त्याच्या खात्यात नावे दाखविण्यात आली.
- ५) रमेशला रोख दिलेल्या ₹ ५००/- ची नोंद सुरेशच्या खात्यात नावे दाखविण्यात आली.

३. खालील चुकांची दुरुस्ती करा.

- १) संजय यांना उधार विकलेल्या ₹ ३,०००/- च्या मालाची नोंद चुकून खरेदी पुस्तकात नोंदविण्यात आली.
- २) शितलकडून ₹ २,०००/- चा माल उधारीने खरेदी केला या व्यवहाराची नोंद चुकून विक्री पुस्तकात करण्यात आली.
- ३) उमेशला परत पाठविलेल्या ₹ ५००/- च्या मालाची नोंद विक्री परत पुस्तकात करण्यात आली.
- ४) गणेशने ₹ ९००/- चा माल परत पाठविला याची नोंद खरेदी परत पुस्तकात दाखविण्यात आली.
- ५) नेहा कडून ₹ १०,०००/- चा माल उधार खरेदी केला आणि त्याची नोंद ₹ ११,०००/- ने करण्यात आली.

४. खालील चुकांची दुरुस्ती करा.

- १) निखिलला ₹ २,०००/- भाडे दिल्याची नोंद त्याच्या वैयक्तिक खात्यास दाखविली.
- २) विक्री परत पुस्तकाची बेरीज ₹ २००/- ने जास्त घेतली.
- ३) धनराज यांना उधार विकलेल्या मालाची ₹ ६,५००/- ची नोंद खतावणीमध्ये त्यांच्या वैयक्तिक खात्यात दाखविण्यात आली नाही.
- ४) जुना संगणक खरेदीची ₹ ८,०००/- ची नोंद दुरुस्ती खात्यास नावे करण्यात आली.
- ५) उपस्कर दुरुस्ती ₹ ५००/- ची नोंद उपस्कर खाते नावे करण्यात आली.

५. खालील चुकांची दुरुस्ती करा.

- १) इमारत बांधकामासाठी ₹ १०,०००/- मजुरी दिली याची नोंद चुकून मजुरी खात्यात नावे दाखविण्यात आली.
- २) श्री. पटेल कडून ₹ ५,०००/- राशी मिळाल्याची नोंद रोख पुस्तकात करण्यात आली परंतु त्याची खतावणी लेखा पुस्तकातील पटेलच्या खात्यात केली नाही.
- ३) रोहिणीला विक्री केलेल्या ₹ ९,०००/- ची मालाची नोंद चुकून मोहिनीच्या खात्यात नावे करण्यात आली.
- ४) ₹ ५,०००/- इमारत बांधकामाकरिता खरेदी केलेल्या बांधकाम साहित्याची नोंद चुकून खरेदी खात्यात नावे केली.

६. तेरीज पत्रकात ₹ १,२३०/- चा फरक दिसत होता हा फरक निलंबित खात्याला नावे दाखविण्यात आला त्यानंतर खालील चुका दिसून आल्या. चुकांच्या दुरुस्तीच्या नोंदी करून निलंबित खाते तयार करा.

- १) विक्री पुस्तकाची बेरीज ₹ १,०००/- ने जास्त दिसते.
- २) आरतीला ₹ ४,४००/- चा माल विकला त्याची नोंद आरतीच्या खात्यात ₹ ४,०००/- ने दाखविण्यात आली.
- ३) खरेदी पुस्तकाची बेरीज ₹ १००/- ने अधिक दिसते.
- ४) रणजितकडून ₹ ५००/- मिळाले त्याची नोंद रणजितच्या खात्याला केली नाही.
- ५) समीरला विकलेल्या ₹ ७५०/- च्या मालाची नोंद खरेदी पुस्तकात करण्यात आली.
- ६) वर्तन खात्यात ₹ ५७०/- ऐवजी ₹ ५००/- जमा करण्यात आले.

७. लेखापालच्या असे लक्षात आले की, तेरीज पत्रकाची नावे बाजूला ₹ ३०८/- रक्कम कमी दिसत आहे म्हणून लेखापालने हा फरक निलंबित खात्यात दर्शविला व नंतर खालील चुका आढळून आल्या.

- १) खरेदी खात्याची नावे बाजूची बेरीज ₹ १००/- कमी दिसते.
- २) ग्राहकाला दरमहा दिली जाणारी कसर ₹ १००/- ची नोंद लेखापुस्तकात कसर खात्याला जमा करण्यात आली.
- ३) मिहीरला दिलेल्या ₹ १०२/- च्या मालाची नोंद त्यांच्या खात्यात ₹ १२०/- ने करण्यात आली.
- ४) कार्यालय उपयोगासाठी खरेदी केलेली लेखनसामग्रीची नोंद ₹ २६/- ने रोख पुस्तकात केली परंतु लेखा पुस्तकात त्याची खतावणी केली नाही.
- ५) मिहीरने दिलेले ₹ २७५/- ची नोंद मितालीच्या खात्यात जमा करण्यात आली.

वरील व्यवहारांच्या नोंदी रोजकिर्दीत देऊन निलंबित खाते तयार करा.

८. अनुराग यांच्या तेरीज पत्रकाची जमा बाजू ₹ ६,०००/- ने जास्त आहे. ही फरकाची रक्कम निलंबित खात्याला स्थानांतरित करण्यात आली त्यानंतर पुढील चुका आढळून आल्या.

- १) रमाकांत कडून ₹ ८,०००/- रोख मिळाल्याची नोंद त्याच्या खात्यात ₹ ६,००० /- ने करण्यात आली.
- २) नमनकडून उधार खरेदी बददल ₹ ७,०००/- ची नोंद विक्री पुस्तकात झाली, नमनचे खाते बरोबर जमा केले.
- ३) विक्रीपरत पुस्तकाची बेरीज ₹ १,०००/- ने जास्त दिसते.
- ४) विक्री पुस्तकाची बेरीज ₹ १०,०००/-ची खतावणी विक्री खात्याला करण्यात आली नाही.
- ५) यंत्र खरेदीची ₹ १०,०००/- ची नोंद खरेदी खात्यात ₹ ५,०००/- ने करण्यात आली.

चुकांची दुरुस्ती करून निलंबित खाते तयार करा.

९. श्री. यशवंत यांची ३१ मार्च २०१९ रोजीच्या तेरीज मध्ये चुका आढळून आल्या. या चुकांमुळे आलेला फरक निलंबित खात्याला स्थानांतरित करण्यात आला. खातेपुस्तक पाहिल्यानंतर दिसून आले की,

- १) खरेदी परतीची ₹ १,०००/- च्या नोंदीची खतावणी खरेदी खात्यात नावे बाजूला करण्यात आली.
- २) बद्रीनाथ यांना दिलेल्या ₹ ४,०००/- ची नोंद केदारनाथ यांच्या खात्यात नावे करण्यात आली.
- ३) किशोर कडून मिळालेल्या ₹ ५,४००/- च्या नोंदीची खतावणी त्यांच्या खात्यात नावे बाजूस करण्यात आली.
- ४) ₹ २,०००/- प्राप्त कसरीच्या नोंदीची खतावणी कसर खात्यात नावे दाखविण्यात आली.
- ५) मोटार सायकलच्या दुरुस्तीसाठी केलेल्या ₹ २,७४०/- ची नोंद, मोटार सायकल खात्यात ₹ १,७४०/- नावे करण्यात आली.

वरील व्यवहाराची चुकांच्या दुरुस्तीसाठी रोजकिर्द नोंदी करा. तसेच ३१ मार्च २०१९ रोजी निलंबित खात्याला स्थानांतरित करण्यात आलेल्या फरकाची रकमेचा हिशोब करण्यासाठी निलंबित खाते तयार करा. असे गृहीत धरा की वरील चुका दुरुस्तीनंतर निलंबित खाते संतुलित होईल.

१०. लेखापालाच्या चुकांची दुरुस्ती करा.

- १) किशोरकडून ₹ ७००/- चा माल खरेदी केला त्याची नोंद विक्री पुस्तकात दाखविण्यात आली.
- २) खरेदी परत केलेल्या ₹ १२०/- च्या मालाची नोंद खरेदी परत पुस्तकात करण्याऐवजी खरेदी पुस्तकात झाली.
- ३) प्रिंटरची दुरुस्ती केल्याबद्दल सुभाषला ₹ १८०/- द्यायचे आहेत तसेच एक नवीन प्रिंटर ₹ १,९२०/- ला त्याने पाठविला, याची नोंद ₹ २,०००/- ने खरेदी पुस्तकात करण्यात आली.
- ४) नितीनला ₹ १,५००/- चा माल परत केला आणि त्याची नोंद विक्री परत पुस्तकात केली.
- ५) पूर्वदत्त भाडे खातेशी संबंधित ₹ ४५०/- ची नोंद विसरचुकीमुळे त्या खात्यातून स्थानांतरित करण्यात आली नाही.

